

Lette Vos

Over non-binair vertalen in het (binaire) Nederlands

Lette Vos (1992) studeerde Engelse Taal & Cultuur aan de Universiteit Utrecht en English Literature & Drama aan de University of Manchester. Ze vervolgde haar studie in Utrecht met de Master Literair Vertalen, die ze in 2015 cum laude afrondde met een scriptie over opera in (Nederlandse) vertaling. Na haar studie bleef ze als junior-docent verbonden aan de Master Vertalen, daarnaast geeft ze workshops en lezingen. Ze vertaalde onder meer werk van Tara Westover, Rose Tremain, Rachel Cusk en Taylor Jenkins Reid. Ook verscheen werk van haar hand in onder meer De Revisor, Filter, nY en The Chronicles. Daarnaast is ze werkzaam als klassiek zangeres. 'Over non-binair vertalen in het (binaire) Nederlands' is een iets bewerkte versie van haar bijdrage aan de Vertalersgeluktournee 2021, die eerder werd gepubliceerd op Athenaeum.nl. Meisje, vrouw, anders (Girl, Woman, Other) reikte tot de shortlist voor de Europese Literatuurprijs 2021.

Bernardine Evaristo (1959) is gelauwerd auteur van fictie, korte verhalen, essays en theater. Ze onderscheidt zich door haar experimentele stijl en haar durf. In haar werk onderzoekt ze diverse aspecten van de Afrikaanse diaspora. Girl, Woman, Other werd bekroond met de Man Booker Prize.

Over non-binair vertalen in het (binaire) Nederlands

Voor vertalers uit het Engels in het Nederlands (en veel andere talen) is het een beruchte bron van twijfel: het persoonlijk voornaamwoord. Het meest bekende en in het oog springende voorbeeld daarvan is de tweede persoon enkel- en meervoud. Die is bij onze overburen hetzelfde ('you'), maar zij maken bovendien geen onderscheid tussen de formele en informele aanspreekvorm. Of personages elkaar aanspreken met u of jij is daarentegen van groot belang voor hoe de lezer de sfeer en onderlinge verhoudingen ervaart; hier moet je dus als vertaler telkens weer een weloverwogen keuze in zien te maken. Ikzelf heb al regelmatig de auteur geraadpleegd rondom dit thema, in de hoop dat hij of zij enige kennis van bijvoorbeeld het Frans heeft en bekend is met het onderscheid tussen tutoyeren en vouvoyeren.

Een ander vertaalprobleem doet zich voor bij het enkelvoudige genderneutrale voornaamwoord 'they' (en het bijpassende bezittelijk voornaamwoord 'their'). Al in de veertiende eeuw komt dit in het Engels taalgebruik voor in gevallen waar het geslacht van de besproken persoon onbekend is. Een hedendaags voorbeeld: 'Somebody left *their* phone on. Could *they* please turn it off?' Eind twintigste eeuw werd het ook bewust in een andere context ingezet, namelijk voor non-binair personen: mensen die zich niet met een van beide genders identificeren. Uit diverse onderzoeken tussen 2002 en nu bleek dat de constructie 'he or she' door veel mensen als onnodig lang en te weinig inclusief werd ervaren. In vertaling verschuift een dergelijke neutrale aanduiding toch vaak naar 'hij of zij' of er wordt uit gewoonte de mannelijke variant gebruikt. Het voorbeeld zou je bijvoorbeeld kunnen vertalen met: 'Iemand heeft zijn telefoon aan laten staan. Zou hij of zij die even uit willen zetten?' ('Diegene' had hier ook gekund, maar dan staat er 'diegene die', wat potentieel dan weer verwarring oplevert en taalkundig minder fraai is.)

'Misschien dringt het ooit ook tot de rest van de wereld door'

In Nederland moeten we het voor een persoonlijk voornaamwoord in de derde persoon enkelvoud stellen zonder een grammaticaal correcte en in ons taalgevoel ingebakken optie die bovendien mensen buiten de traditionele, binaire genderverdeling omvat. Daar kreeg ik bij het vertalen van *Girl, Woman, Other* van Bernardine Evaristo, gedeeld winnaar van de Man Booker Prize in 2019, mee te maken. Een heel andere uitdaging was trouwens dat Evaristo geen hoofdletters of punten gebruikt aan het begin of het einde van zinnen, alleen in de eerste en laatste

regel van elk hoofdstuk. Het geheel dendert als een associatieve trein voort, de zinnen buitelen over elkaar heen, dialoog en vertellerstekst lopen regelmatig zonder markering in elkaar over. Een enorme kracht van het boek, waarin we twaalf personages van kleur leren kennen. Onder hen een non-binair persoon (eerst nog Megan, later Morgan) die in de derde persoon wordt beschreven. Dat heeft me dan ook de nodige hoofdbrekens gekost. Het gebruik van 'they' wekt in de brontekst hier en daar wel wat verwarring op, met name wanneer het eerst om meerdere mensen gaat en even later weer over Morgan alleen, maar het went snel en levert nooit ongrammaticale zinnen op. Evaristo maakt het voor haar vertaler toch nog wat ingewikkelder door via haar personage ook de alternatieven te onderzoeken voor neutrale voornaamwoorden:

they discussed the best gender-neutral alternatives such as ae, e, ey, per, they, and tested each word to see if the words tripped off the tongue or tripped over it, ditto with the alternatives to his and hers: hers, aers, eirs, pers, theirs and xyrs
Megan decided to try out they and theirs, what matters most to me, is that I know how I feel, and the rest of the world might catch up one day

Het was dus niet alleen zaak om tot een bevredigende, consequente vertaling voor 'they' en 'their' te komen, maar ik moest ook nog allerlei alternatieven vinden (of verzinnen) die in non-binair Nederland(s) al dan niet zouden kunnen worden gebezigd.

Via *De Correspondent* kwam ik tot de aangename ontdekking dat het Transgender Netwerk Nederland (TNN) al in 2016 in navolging van Engeland en Zweden een verkiezing organiseerde voor het beste non-binaire voornaamwoord. 'Hen' (bezittelijk: 'hun') kwam als winnaar uit de bus, met 'die' als goede tweede. In de reacties en op gerelateerde forums werden tal van (voor mij zeer bruikbare) alternatieven geopperd. Het bovenstaande fragment vertaalde ik als volgt:

ze bespraken de beste genderneutrale alternatieven voor aanspreekvormen, zoals ij, ie, nij, die, qij en hen en probeerden alles uit om te voelen of het woord makkelijk van de tong rolde of juist haperde, hetzelfde met de alternatieven voor zijn en haar: 'r, ner, dies en hun
Megan besloot hen en hun te gaan proberen, wat ik het belangrijkste vind is dat ik zelf weet hoe ik me voel, en misschien dringt het ooit ook tot de rest van de wereld door

Een stille revolutie

Zinnen als 'hen scheert al hun haar eraf' klinken in het Nederlands wat onwennig en zijn volgens het oude, binaire taalgebruik ongrammaticaal, en 'hen' roept dan ook de

nodige weerstand op (ook binnen het TNN). Voor mijn vertaling heb ik de uitslag van de verkiezing weliswaar als doorslaggevend beschouwd, maar de uitkomst roept nog wel vragen op over het verschil in leeservaring tussen lezers van het oorspronkelijke boek en mijn vertaling. Is er in de Nederlandse vertaling meer sprake van vervreemding? Vinden lezers ‘die’ (met nog steeds bezittelijk ‘hun’), dat minder stemmen kreeg, maar wel als bruikbaar alternatief werd aangeduid, toch prettiger? Of wordt dat juist weer als te ‘aanwijzend’ ervaren?

Collega-vertaler en -vertaalwetenschapper Tia Nutters zocht contact en stelde voor om onderzoek te doen naar de verschillen in leeservaring tussen de non-binaire voornaamwoorden ‘hen’ en ‘die’. De resultaten van dit leesonderzoek met zo’n 120 respondenten werden in 2022 op Webfilter gepubliceerd. Wat bleek? De twee varianten hebben allebei voor- en nadelen in geschreven teksten, maar voor beide geldt ook dat ze snel wennen. Tia en ik deden de voorzichtige aanbeveling voor vertalers om in principe ‘hen’ / ‘hun’ te gebruiken, omdat dit de meest gangbare keuze leek in de media en daarmee het meest bijdroeg aan normalisering van dit fenomeen, maar non-binariteit krijgt steeds meer aandacht en de taal ontwikkelt mee, waardoor inmiddels ‘die’ / ‘diens’ vaker voor lijkt te komen. Uiteindelijk is de belangrijkste conclusie dat de (literair) vertaler die met een non-binair personage te maken krijgt een consistente en weloverwogen keuze moet maken. Er is in de huidige samenleving en daarmee ook in de taal en de literatuur immers toenemende behoefte aan ruimte voor méér dan man of vrouw, ‘al is het een stille revolutie die veel langer duurt dan ik leef of misschien wel nooit plaatsvindt’ (Evaristo 358). Lees het hele artikel hier: <https://www.tijdschrift-filter.nl/webfilter/dossier/gender-in-vertaling/juli-2022/wennen-aan-hen-of-die/>.